võtva venestuse püüete peale, mis vene keele tõi isegi algkoolesse ja kohtuisse.

Jälgi järele jätmata ei läinud Tartu linnast ja maakonnast ka 1905. a. mööda. Tormilised revolutsioonilised sündmused leidsid ka siin vastukaja, iseäranis Tartus, kui ülikoolilinnas. 27. nov. (v. k.) 1905. a. tulid Tartu kokku üle maa valdade ja seltside asemikena üle 1000 rahvasaadiku. Kongressi saadikute keskel tuli meelsuse lahkuminek; sündisid kaks kongressi: käremeelsemate oma Tallinna advokaadi Jaan Teemant'i juhatusel ülikooli aulas ja mõõdukamate kongress — „Postimehe" toimetaja Jaan Tõnisson'i juhatusel „Bürgermusses". Kummalgi kongressil tehti otsused, mille läbiviimine oli takistatud reaktsiooni võidu tõttu Venemaal. Reaktsiooni võidu kurbi tagajärgi sai ka Tartu ja Tartumaa näha sõjaseaduse surve ja karistussalkade tegevuse näol, mis avaldus ihunuhtlusis, mahalaskmisis ja Siberisse saatmisis. Kuid võitlus rahvusliku iseolu eest kestis ka peale 1905. a. edasi. See oli peaasjalikult kultuuriline ja majandusline võitlus. Püüti kitsenduste peale vaatamata kasvatada ja virgutada rahvuslist vaimu, soetada kirjandust, asutada emakeelseid koole, majandusliku ilmega seltse, raha-asutusi jne.

Maailmasõda tõi maakonnale suuri raskusi mobilisatsioonide ja igasuguste rekvisitsioonide näol. Õnneks ei puudutanud ilmasõda oma hirmsa laastamisega Tartumaad. Seisukord muutus ähvardavamaks pärastpoole, kui Vene ilmariik revolutsiooni tormidesse hukkus ja anarhia maad võttis ning äärmine element võidule pääsis. Äärmine harimata eesti ja peaasjalikult võõras element — juudid, venelased ning lätlased, toetudes püssitääkidele, võttis võimu oma kätte ka Tartus ja maal. Omavolitarvitamine, riisumised ja rahvuslised haavamised läksid ikka sagedamaks. Maal ja linnas vangistati inimesi tihti vähemagi põhjuseta. „Postimees", kes selle vägivalla vastu protesti tõstis, korjati 18. nov. 1917. a. läti sõdurite poolt ära, kuna toimetaja vangistati ja ainult eesti sõdurite vahelesegamise mõjul vabastati. Verevalamise, mis 19. ja 20. nov. ähvardavalt õhus rippus, suutsid eesti tegelased ainult suure vaevaga ära hoida. Kuid 40 eesti ohvitseri pidid siiski tribunali ees vastust andma. Enamlaste võim langes 20. veebr. 1918 ja 23. veebr. õhtul kuulutati Eesti Vabariik välja. Järgmisel päeval tulid Saksa okupatsiooniväed Tartu. Okupatsioon andis end painava survena tunda. Kohe esimesil päevil takistati trükivabadust, suleti seltsid, aeti laiali omavalitsused — linnas ning maal, ja asemele seati sakslased või saksikud ja saksa komandandid. Maal läks võim mõisnikkude (mõisapolitsei) ja saksa ning saksameelsete pastorite kätte. Omavalitsuste ja kohtute asjaajamis-keeleks sunniti saksa keel, mis ka koolide õppekeeleks muudeti. Rekvisitsioonid ja vägivaldsed võtmised muutusid otse laastavaks ja ähvardasid maad näljaga. Igasugune maakaitse organiseerimine keelati ära ja suruti põranda alla. Õnneks ei kestnud okupatsioon kaua. Juba novembri alul anti võim Eesti valitsusele üle. Kuid ühtlasi jätkati kokkuröövitud varanduste väljavedu, mida vaid osaliselt suutis takistada Tartu raudteelaste streik, ja avati riigi piirid Vene enamlaste bandidele. Organiseerimatuse ja varus-